

V. I. LENIN ȘI PROBLEMELE DEZVOLTĂRII CAPITALISMULUI ÎN AGRICULTURĂ

de

DR. ECATERINA NEGRUȚI-MUNTEANU

Problema agrară în Europa devenise extrem de importantă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, atât din punct de vedere teoretic cât și politic. Criza agrară europeană din ultimele decenii ale secolului trecut a lovit puternic masele largi ale țăranimii și a determinat pe mulți țărani să-și părăsească satele și să emigreze. În condițiile creșterii luptei revoluționare a proletariatului, situația țăranimii ridica probleme de ordin politic deosebit de importante. În acele împrejurări, atenția istoricilor, economiștilor, juriștilor și filozofilor, reprezentând cele mai variate doctrine, școli și curente, a fost în mod deosebit atrasă de soluționarea chestiunii țărănești.

Importanța problemei, actualitatea ei, precum și necesitatea imperioasă de a combate atacurile întreprinse de revizionisti împotriva teoriei marxiste a determinat pe V. I. Lenin să acorde, în tot cursul vieții sale, un interes special problemei agrare.

V. I. Lenin a analizat problema agrară în vremea sa în special în Rusia, unde țăranimea alcătuia marea majoritate a populației. Nu a neglijat însă să studieze și condițiile dezvoltării agriculturii în unele țări occidentale, mai avansate din punct de vedere capitalist, ca Germania, Franța, Statele Unite ale Americii.

Pentru a înțelege perfect situația agrară în Rusia și a ajunge la concluzii practice — politice — în această privință, Lenin a cercetat în modul cel mai minuțios tot ceea ce apăruse pe vremea sa în această direcție în literatura rusă și străină. Orice cercetător al operelor lui V. I. Lenin consacrate economiei agrare este astăzi uimit de vastitatea extraordinară a materialului documentar folosit, de profunzimea cu care a studiat problemele abordate. Bazat pe acest material, în care un loc important îl ocupa statistica agrară, V. I.

Lenin a pătruns „în adâncurile cele mai intime ale vieții rurale, ale psihologiei țaranului”¹.

Analizînd dezvoltarea economiei ruse după reforma din 1861, V. I. Lenin a demonstrat progresele pe care le-a făcut capitalismul în viața rurală. Temei-nicia argumentelor și datelor aduse de V. I. Lenin în această direcție a contribuit la zdrobirea completă a concepțiilor narodnice și revizioniste în problema agrară și a determinat elaborarea principiilor teoretice care au dus la soluționarea radicală și definitivă a problemei agrare în Rusia.

Considerăm că o scurtă prezentare a problemelor fundamentale pe care le-a demonstrat V. I. Lenin, privind dezvoltarea capitalismului în agricultură, este deosebit de utilă, nu numai din punct de vedere istoric, dar și economic, cunoașterea acestor probleme ajutînd la înțelegerea proceselor economice care au astăzi loc în țările capitaliste, mai ales a celor în curs de dezvoltare, ca și a condițiilor istorice specifice dezvoltării agricole a țărilor în procesul de construire a socialismului.

Criticînd pe narodnici, care considerau capitalismul în Rusia o întîmplare, V. I. Lenin a demonstrat că acesta era rezultatul întregii orînduiri economice moderne, el fiind un produs necesar și inevitabil în perioada de organizare respectivă a economiei sociale². Pentru a evita concluziile greșite, el arăta necesitatea studierii amănunțite a claselor sociale care se formau în perioada destrămării feudalismului, ele fiind produsul și expresia dezvoltării sociale și nu efectul întîmplării sau al unor forțe dinafara societății.

În acest sens, V. I. Lenin a studiat procesele care aveau loc în cele două forme ale gospodăriei rurale existente atunci în economia agrară din Rusia: gospodăria țărănească și cea moșierească.

Analizînd transformările care aveau loc în gospodăria țărănească din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, V. I. Lenin a constatat că dezvoltarea capitalismului aici mergea paralel cu procesul de descompunere a țărănimii. El a subliniat, cu acest prilej, că descompunerea țărănimii era nu numai rezultatul capitalismului, dar, în același timp, era și o condiție necesară dezvoltării lui. În condițiile social-economice din Rusia țărănimea era total subordonată pieții, de care depindea, atît în ceea ce privește consumul individual, cît și în ceea ce privește gospodăria sa.

V. I. Lenin observa că germenii descompunerii țărănimii apăreau încă în condițiile dominației economiei naturale, de îndată ce țaranii dependenți deveneau din ce în ce mai mult de sine stătători. Acești germeni nu se puteau dezvolta decît în condițiile rentei în bani. Renta în bani presupune deja o dezvoltare mai însemnată a comerțului, a industriei orășenești și, în genere, a producției de mărfuri, prin urmare și a circulației banilor. Tradiționalele relații de drept cutumiar dintre țaranul dependent și proprietarul funciar se transformau aici în relații pur bănești, bazate pe contract. Aceasta ducea, pe de o parte, la exproprierea vechii țărănime iar, pe de altă parte, la răscumpărarea de către țarani

¹ V. I. Malinschi, *Marxism-leninismul și problema agrară*, Edit. Academiei, București, 1958, p. 30.

² V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 1, Edit. politică, București, 1963, p. 358.

a pământului și a libertății lor. În același timp, avea loc și apariția unei clase de muncitori zilieri lipsiți de proprietate.

V. I. Lenin a constatat că descompunerea țărănimii crea două noi tipuri de populație sătească: 1) burghezia sătească sau țărănimea înstărită și 2) proletariatul sătesc. În rîndul proletariatului sătesc intrau atît țărani lipsiți de pămînt, cît și cei cu un petic de pămînt, pe care V.I. Lenin îi numea „clasa muncitorilor salariați cu lot”; aceștia mai ales formau proletariatul sătesc rus, ca de altfel și cel din România din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul veacului nostru. Gospodăriile acestor țărani cu lot erau în totală stare de decădere. Țăranul fiind reținut de peticul de pămînt ce-l deținea era nevoit să se angajeze în condiții mai proaste la proprietarul moșiei satului în are locuia decît țăranul lipsit total de pămînt, dar care avea libertatea de a e deplasa.

V. I. Lenin constata că țărănimea mijlocie, în acea perioadă, se caracteriza printr-o dezvoltare minimă a economiei de mărfuri, iar „burghezia țărănească *înlătura* nu numai grupul inferior (al proletariatului agricol), dar și grupul mijlociu al țărănimii. În felul acesta se produce fenomenul specific, propriu economiei capitaliste, de măcinare a grupului de țărani mijlocii și de creștere a extremelor”, fenomen pe care-l denumea „deștărănire”³. Astfel, V. I. Lenin, stabilind existența celor trei pături la sate: țărănime săracă, mijlocie și cea bogată, a dezvoltat creator teoria marxistă în ceea ce privește categoriile sociale la sate în urma descompunerii țărănimii. Istoriografia contemporană din țările socialiste a depistat categoriile componente ale acestor trei pături sociale. Cercetări recente au confirmat tezele lui V. I. Lenin privind proletarizarea țărănimii sărace. Concluziile practice — politice — care s-au tras în urma constatărilor făcute de V.I. Lenin cu privire la țărănimea mijlocașă, ca tip economic în capitalism și rolul proletariatului în atragerea ei au fost deosebit de utile în revoluția socialistă și în diferitele etape de construcție a socialismului.

V. I. Lenin a demonstrat un fapt care părea paradoxal atunci : că descompunerea țărănimii creează piața internă pentru capitalism, și anume pe două căi: 1) pe seama mijloacelor de producție și 2) a consumului individual, ca urmare a lărgirii necesităților țăranilor mai înstăriți. Înrautățirea situației materiale a țăranului patriarhal, care mai înainte avea o gospodărie prin excelență naturală, era pe deplin compatibilă cu sporirea cantității de mijloace bănești în mîinile lui, căci pe măsură ce țăranul se ruina mai mult, cu atît mai mult era nevoit să-și vîndă forța de muncă, și în același timp, cu atît mai mare era partea din mijloacele sale de subzistență, deși mai sărăcicioase, pe care el trebuia să și le procure pe piață. Pe de altă parte, arăta V. I. Lenin, „separarea producătorului direct, de mijloacele de producție, adică exproprierea lui, marcînd trecerea de la producția de mărfuri simplă la producția capitalistă (și constituind condiția necesară a acestei treceri), creează piața internă”. O piață „*pentru mijloacele de producție de care este eliberat micul producător*”

³ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 3, Ediț. politică, București, 1963, p. 169.

și pentru „mijloacele de existență”⁴. În ceea ce privește mijloacele de frînare a acestui proces de descompunere a țărănimii, V. I. Lenin observa rolul pe care îl avea munca în dijmă, camăta și, în general, rămășițele feudalismului.

Analizînd structura gospodăriei moșierești din Rusia, V. I. Lenin a demonstrat că marii proprietari funciari, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, făceau efortul de a trece de la gospodăria bazată pe clacă la gospodăria capitalistă. Din studierea principalelor trăsături ale gospodăriei bazate pe clacă se observa că structura acestei gospodării îmbrăca aspectul unui sistem de tranziție în care munca în dijmă se împletea cu forme de exploatare capitalistă. Acest sistem de tranziție era urmarea firească a lipsei de inventar agricol al moșiei, a inexistenței unei experiențe în conducerea gospodăriei capitaliste, a lipsei unei clase obișnuite cu munca salariată, pe scurt a faptului că vechiul sistem nu era lichidat ci numai subminat.

V. I. Lenin a analizat, pe baza documentelor statistice oficiale, procesul de înzestrare tehnică a gospodăriilor moșierești, proces ce constituia unul din factorii dezvoltării capitaliste a economiei agrare. Urmărind dezvoltarea capitalismului în toate țările, inclusiv în Rusia, V. I. Lenin constata că „în raport cu industria, în agricultură munca manuală predomină asupra mașinii într-o măsură incomparabil mai mare. Dar mașina câștigă mereu teren ridicînd nivelul tehnic al gospodăriei și făcînd din ea o gospodărie mai mare, mai capitalistă”⁵.

În agricultura din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul veacului XX mașinile erau folosite în mod capitalist și duceau la formarea și dezvoltarea relațiilor capitaliste prin: a) înlăturarea muncii în dijmă, b) lărgirea folosirii muncii salariate, c) folosirea cooperării în agricultură, d) adîncirea procesului de expropriere a țărănimii, e) crearea pieții interne pentru mijloacele de producție și pentru forța de muncă, f) intensificarea muncii muncitorilor agricoli.

V. I. Lenin constata că ceea ce determină și extinde folosirea mașinilor în agricultură era însăși dezvoltarea capitalismului: concurența creată de capitaliști și dependența agriculturii față de piața mondială impunea transformarea tehnicii și folosirea mașinilor⁶. V. I. Lenin a subliniat, în același timp, importanța folosirii muncii salariate în agricultură, aceasta fiind după el criteriul și indicatorul principal al capitalismului.

Studiind structura gospodăriei moșierești din Rusia de după reforma din 1861, V. I. Lenin remarcă gradul atins de dezvoltarea agriculturii cu caracter comercial. El observa că „trăsătura fundamentală a evoluției agriculturii din epoca de după reformă constă în faptul că agricultura capătă din ce în ce mai mult un caracter comercial, lucrativ. Transformarea agriculturii în producție de mărfuri se efectuează pe o cale deosebită care nu seamănă cu procesul corespunzător din industrie. Producția agricolă se specializează în producția unui

⁴ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 3, p. 55.

⁵ *Ibidem*, vol. 27, Edit. Politică, București, 1964, p. 232.

⁶ *Ibidem*, vol. 3, p. 218.

anumit produs pentru piață. De aceea, formele de agricultură cu caracter comercial se disting printr-o mare diversitate⁷.

Printre consecințele dezvoltării agriculturii cu caracter comercial, V. I. Lenin sublinia, pe de o parte, crearea și lărgirea pieții interne pentru capitalism prin: a) specializarea agriculturii, ceea ce determină un schimb între diferite regiuni agricole și chiar între diferite gospodării, b) sporirea de produse ale industriei prelucrătoare pentru consumul individual, c) crearea de mijloace de producție (vechile mijloace țărănești nemaicorespunzând), d) creșterea cererii de forță de muncă. Pe de altă parte, dezvoltarea agriculturii cu caracter comercial contribuia la adâncirea contradicțiilor sociale la sate.

De un interes deosebit pentru noi astăzi sînt concluziile la care ajunge V. I. Lenin urmărind dezvoltarea capitalismului în agricultura unor țări mai înaintate. El remarcă, de pildă, că în Statele Unite ale Americii la începutul secolului al XX-lea, procesul de eliminare a micii producții de către marea producție în agricultură era în plină creștere. Capitalismul se dezvoltă nu numai prin accelerarea creșterii gospodăriilor mari ca suprafață în regiunile cu agricultură extensivă, ci prin crearea pe suprafețe mai mici a unor gospodării (ferme) mai mari prin volumul producției, mai capitaliste, în regiunile cu agricultură intensivă. Rezultatul era că în marile gospodării concentrarea producției era mai puternică, iar eliminarea micii producții mergea în fapt mai departe și mai adînc. Numărul proprietarilor mici scădea neconținut în raport cu numărul fermierilor.

V. I. Lenin conchidea că, în linii generale, compararea unor date de același gen pe una și aceeași perioadă, în ceea ce privește industria și agricultura, dovedesc că „concomitent cu starea de înapoiere incomparabil mai mare a celei de a doua există o remarcabilă identitate în ceea ce privește legea evoluției, eliminarea micii producții atît în industrie, cît și în agricultură”⁸.

V. I. Lenin a acordat o mare atenție pătrunderii capitalului financiar în agricultură, urmărind, de exemplu, în Rusia, numărul ipotecilor existente și împrumuturile acordate de băncile agricole moșierilor de către marea burghezie, care devenea, astfel, interesată în apărarea proprietății moșierești. De asemenea, a urmărit și dezvoltarea diferitelor forme de monopol al proprietății private asupra pămîntului⁹. „Dezvoltînd teoria marxistă a rentei funciare, Lenin a arătat că existența în condițiile capitalismului a celor două forme principale de rentă se explică prin dublul monopol care există în agricultura capitalistă: monopolul asupra pămîntului, ca obiect al economiei care condiționează renta diferențială, și monopolul proprietății private asupra pămîntului, care condiționează renta absolută”¹⁰. Această distincție făcută de V. I. Lenin era de o importanță deosebită politică. O dată cu antrenarea agriculturii feudale pe drumul capitalist, renta feudală se transformă în rentă funciară capitalistă. În timp ce renta feudală exprimă relațiile dintre moșieri și țărani, renta funci-

⁷ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 3, p. 302—303.

⁸ *Ibidem*, vol. 27, p. 233.

⁹ *Ibidem*, vol. 16, Edit. Politică, București, 1963, p. 280—282.

¹⁰ V. I. Malinschi, *op. cit.*, p. 70.

ară capitalistă reprezintă relațiile dintre cele trei clase sociale ale societății burgheze: muncitori salariați, capitaliști și proprietari funciari.

O altă problemă pe care V. I. Lenin o sublinia, în ceea ce privește consecințele dezvoltării capitalismului în agricultură era aceea a scăderii necontenite a populației agricole, căci „modul de producție capitalist prin însăși natura lui, face ca populația agricolă să scadă în profitul celei comerciale și industriale”¹¹.

Studierea minuțioasă a transformărilor care aveau loc în structura gospodăriilor agricole din Rusia și alte țări în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a dus la descoperirea și stabilirea de către V. I. Lenin a căilor de dezvoltare a capitalismului în agricultură. V. I. Lenin a stabilit existența a două căi de dezvoltare a capitalismului în agricultură : calea evolutivă „prusacă”, prin menținerea vechii economii moșierești și trecerea treptată, îndelungată, la capitalism și calea revoluționară sau „americană”, bazată pe exproprierea marii proprietăți moșierești. În Rusia , ca și în alte țări din răsăritul Europei, tipul predominant a fost cel prusac, deosebindu-se însă de cel din Germania, în primul rând, prin faptul că în Rusia procesul a început mai târziu decât în Germania și, în al doilea rând, în Rusia renta în muncă spre deosebire de Germania s-a menținut și după reforma din 1861.

V. I. Lenin și cercetătorii ulteriori ai problemei au subliniat că nu trebuie privit în mod dogmatic , absolut, existența unei singure căi. În Rusia (ca și în alte țări), V. I. Lenin fixa începutul luptei pentru alegerea uneia din căile de trecere spre capitalism în epoca iobăgiei, rădăcinile acestei lupte fiind în Rusia înainte de reforma agrară din 1861. El arată în același timp că nu poate fi vorba de victoria absolută a uneia din aceste două căi în Rusia, căci nici unul din tipurile capitalismului agrar nu a fost desăvârșit¹². Desigur, calea prusacă a fost precumpănitoare, dar au fost și unele excepții. De exemplu, la periferia imperiului rus, mai ales în regiunea de sud și sud -est, dezvoltarea capitalismului a fost mai intensă, creîndu-se gospodării fermiere de tip american. Evident, calea cea mai indicată pentru dezvoltarea capitalismului în agricultură era cea americană. Pentru victoria acesteia erau necesari însă trei factori: 1) prezența în economia agrară a păturilor care virtual se puteau transforma în fermieri; 2) lichidarea tuturor formelor feudale de stăpînire a moșierimii; 3) asigurarea unei depline libertăți pentru activitatea viitorilor fermieri. Acești trei factori evident nu au existat în imperiul rus. În Siberia erau posibili numai primii doi factori (fără cel de-al treilea); o situație mai bună, din acest punct de vedere, au avut-o regiunile din Altai și Za Baical.

De altfel, nici astăzi relațiile dintre cele două căi de pătrundere a capitalismului în agricultura rusă nu sînt încă pe deplin elucidate de istoriografia sovietică¹³. Important este însă faptul că V. I. Lenin, indicînd existența acestor

¹¹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 3, p. 24.

¹² *Ibidem*, vol. 16, p. 222, 411—412.

¹³ A. M. Anfimov, Ленин и проблемы аграрного капитализма, în „История СССР”, Moscova, 1969, nr. 4, p. 14.

două căi de dezvoltare a capitalismului în agricultură, a înarmat partidele muncitorești cu un mijloc însemnat de înțelegere a particularităților capitalismului în agricultură în condițiile concrete ale diferitelor țări, un mijloc deosebit de util pentru cunoașterea realităților din țările capitaliste și mai ales a celor în curs de dezvoltare.

Comparând agricultura de tip feudal cu cea de tip capitalist, V. I. Lenin a evidențiat rolul istoric progresist al capitalismului: a) a zdruncinat stagnarea seculară a agriculturii, a dat imbold dezvoltării tehnicii agricole, a sfărâmat rutina înlocuind-o cu diversitatea; b) a creat pentru prima oară o mare producție agricolă bazată pe folosirea mașinilor și pe cooperarea pe scară largă a muncitorilor; c) a lichidat mărginirea și închistarea locală; d) a subminat temelia muncii în dijmă, a dependenței personale a agricultorului. Dar, spunea V. I. Lenin, „stabilind rolul istoric progresist al capitalismului în agricultura rusă, noi nu uităm cîtuși de puțin nici caracterul trecător și istoric al acestui regim economic, nici profundele contradicții sociale care îi sînt proprii”¹⁴.

Cercetarea multilaterală de către V. I. Lenin a problemei țărănești a însemnat un aport uriaș la teoria comunismului. Principala lui contribuție s-a îndreptat, în special, în direcția studierii dezvoltării capitalismului în economia agrară. În această direcție V. I. Lenin, avînd în vedere faptele concret istorice din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul veacului nostru, a îmbogățit cu teze noi teoria lui Marx, concepția sa asupra dezvoltării capitalismului agrar fiind un exemplu clasic de marxism creator.

Concluziile la care a ajuns, privind în special Rusia, din acest punct de vedere, i-au permis lui V. I. Lenin să traseze politica proletariatului în problema agrară atît în anii premergători marii revoluții socialiste, cît și în anii imediat următori instaurării puterii sovietelor. Ele sînt și astăzi de actualitate politică pentru toate partidele muncitorești.

---

¹⁴ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 3, p. 309.